

С.М. Возняк; полковник; кандидат технічних наук; старший науковий співробітник
Національний університет оборони України
імені Івана Черняхівського;
І.В. Тонконог
Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих

ПІДГОТОВКА КАДЕТІВ У ПОЛТАВСЬКОМУ КАДЕТСЬКОМУ КОРПУСІ

Предмет дослідження авторів – зміст; форми та методи підготовки кадетів в Петровському Полтавському кадетському корпусі в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Автори переконливо доводять; що ґрунтовна підготовка кадетів забезпечувалась високим професіоналізмом викладачів закладу; які використовували комплекс різноманітних методів та засобів. Озброєнню міцними знаннями; формуванню вмінь та навичок вихованців в кадетському корпусі Полтави сприяла цілісна система підготовки майбутнього військового; яка включала: вивчення теоретичних дисциплін; практичну підготовку; індивідуальну діяльність студентів; позааудиторну та самостійну роботу.

Ключові слова: військова освіта; кадетський корпус; військовий навчальний заклад; навчальний план; методи навчання.

Актуальність проблеми. Сучасна ситуація в Україні; яка пов'язана з війною на Сході; створює нову загрозу міжнародній безпеці й стабільності; потребує активізації заходів щодо підвищення обороноздатності держави; формування високопрофесійних; мобільних та боєздатних Збройних Сил; ставить питання розробки сучасної стратегії військової освіти; де було б враховано всі досягнення та помилки минулих десятиліть. Одним зі шляхів розв'язання цієї проблеми є звернення до накопиченого досвіду підготовки військових у навчальних закладах України в кінці ХІХ – на початку ХХ ст. Творча спадщина викладачів Полтавського кадетського корпусу як одного з найстаріших закладів подібного типу в Україні на той час; сприятиме розв'язанню багатьох актуальних проблем; зокрема підвищенню ефективності підготовки військових фахівців в Україні; стимулюватиме інтерес до її більш глибокого вивчення та практичного використання.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми теоретичних основ вдосконалення підготовки військових присвячені наукові дослідження О.В. Барабанщикова; М.Й. Варія; В.П. Давидова; А.В. Долматова; Д.В. Іщенко; П.А. Корчемного; Л.Г. Лаптева; Г.В. Ложкіна; Е.Я. Лусса; Р.М. Макарова; В.С. Маслова; В.Г. Михайловського; М.І. Науменка; М.І. Нещадима; Б.М. Олексієнка; С.І. С'єдіна; П.В. Стефаненка; Г.Д. Темка; М.Ф. Феденка; О.С. Челпанова та ін. Історію Полтавського кадетського корпусу досліджували І.Ф. Павловський; О.Д. Ромашкевич. Проте незважаючи на існування окремих праць науковців з проблеми підготовки військових; цілісного дослідження проблеми підготовки кадетів у Полтавському кадетському корпусі не здійснювалось.

Мета статті – здійснити аналіз змісту; форм та методів підготовки кадетів в Петровському Полтавському кадетському корпусі в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Започаткування військової освіти в Російській імперії; до складу якої входила Україна; набуло найбільшого розквіту за часів перебування на престолі імператора Миколи І. За дослідженнями науковців у 1825 р. кадетських корпусів було 5 з 5300 вихованцями; а в останній рік правління Миколи І їх кількість збільшелась до 23 з 8300 учнями [7; с. 9].

З ініціативи генерал-губернатора князя Н.Г.Рєпніна; у Полтаві пропонувалося створення військового кадетського корпусу з метою виховання у молоді патріотичних почуттів та підготовки військових. Положення про його заснування було затверджене 9 квітня 1838 р.; а заклад урочисто відкрито 6 грудня 1840 р. у складі 100 вихованців – дітей дворян. За проектом пропонувалося утримувати кадетів коштом меценатів-дворян Полтавської; Харківської; Чернігівської та Єкатеринославської губ. до 70 осіб. У складі корпусу було 4 роти: гренадерська; дві мушкетерські; неранжирована. До закладу зараховувалися хлопчики з 10 років.

Заклад неодноразово реформували: у 1865 р. корпус було перетворено у військову гімназію; а в 1882 р. – знову в кадетський корпус. Декретом Ради Народних Комісарів від 12 лютого 1919 р. Петровський Полтавський кадетський корпус був закритий.

1 жовтня 1911 року в корпусі налічувалося 494 кадети в 4 ротах та 16 класних відділеннях; серед яких на державному утриманні – 280; штатних стипендіатів – 132; позаштатних стипендіатів – 37; за власний кошт – 35. Дітей дворян навчалося 456 [8;с.6].

Звільняли вихованців за серйозні провини та відставання в навчанні. Наприклад; у 1911-12 навчальному році звільнених за появу в нетверезому вигляді; неповагу до адміністрації та бійки з однолітками було 15 осіб [8;с.15].

Навчальний план закладу включав широке коло дисциплін. Зокрема; кадети вивчали упродовж 7 років дві іноземні мови; російську мову; риторичку; закон Божий; законодавство; природознавство; фізику; хімію; географію; космографію; педагогіку. Обов'язковими були заняття з танців; співу; гімнастики; фехтування; фізкультури; стройової підготовки. З квітня 1912 р. на уроках малювання були введені заняття з ліплення глиною. 13 лютого 1912 р. були отримані карабіни Сколерата розпочато стрілкові заняття в корпусі. З метою покращення стрілецької підготовки кадетів з 1913 р. була встановлена атестація з цього виду особливим балом. На даху головного корпусу в 1908 р. була облаштована невелика обсерваторія для астрономічних спостережень. Учнів молодших класів вчили фотографувати; збирати гербарії; виготовляти опудала звірів та птахів; спостерігати за зоряним небом у підзорну трубу; доглядати за кіньми арденовської породи на кінному заводі в селі Жуки; ловити рибу; їздити верхи; на велосипеді. Чільне місце серед дисциплін у підготовці кадетів посідала гімнастика; особливо в період директорства Ф.І. Симашка; коли в кожній з рекреацій були встановлені гімнастичні снаряди [7; с.148]. У 70-х рр. XIX ст. було започатковано столярне; токарне і слюсарне ремесла. Займалися ним вихованці переважно старших 2-х класів під керівництвом вихователя. Також з метою розвитку інтересу до праці; формування загальнотрудоих вмінь та навичок було введено факультативні заняття палітурною справою та ліпленням з глини. У 1872 р. бажаючих займатися цієї справою було до 216 осіб [7; с.156].

У 1911-12 навчальному році були практичні заняття в 1 класі з природознавства; в 5; 6 та 7 класі – з фізики; в 7 класі – з хімії; космографії; педагогіки – в початковій школі; в 4 та 5 класі – з історії; в 6 та 7 класі – з географії.

З метою підвищення рівня підготовки вихованцям організовували походи; які спрямовувалися на формування вмінь тактики бою; виживати в польових умовах; витримувати фізичні навантаження; тримати зброю в руках; стріляти;

рити окопи. Наприклад; кадети 3 класу перебували в 4-денному поході з 19 до 24 травня 1912 року; метою якого було: 1) поступове привчання до виживання в польових умовах; 2) орієнтація за планом; 3) орієнтування за компасом; 4) глазомірне визначення відстані; 5) уміння звітувати про розвідку; 6) вміння наносити маршрут та рухатися за маршрутом [8; с.58].

З метою підвищення рівня читацької компетентності; мовної культури та літературної підготовки кадетів; вихователями організовувалися недільні читання творів; суботні читання перед святами [7; с.17]. Любов до літератури; слова; читання книг прищеплював вихованцям викладач словесності Л.Й. Корженевський. Випускники закладу зауважували; що найбільшим інтересом у кадетів користувався “Журнал для чтения воспитанникам военно-учебных заведений”; “Родник”; “Юная Россия”; “Задушевное Слово”. Викладач перевіряв ведення читацького щоденника; у якому кадети занотувували зміст прочитаного та рецензували твори з метою формування вмінь працювати з науковою літературою; вміння аналізувати та узагальнювати отримані результати. Окрім того; організовувалися раз на тиждень у вільний від занять час читання творів. Про такі форми самостійної роботи викладачі словесності звітували в комітеті.

Окрім того; формуванню естетичних смаків; розвитку навичок техніки мовлення вихованців сприяли літературно-музичні вечори; які стали традиційними у закладі; на які запрошувалися представники міста та учениці Полтавського жіночого епархіального училища [7; с.132].

Науково-дослідницька та самостійна робота вихованців Полтавського кадетського корпусу була спрямована на формування у студентів систематичних навичок виконання науково-дослідницьких робіт; стійкого і глибокого засвоєння знань із спеціальних та суспільних дисциплін; розвитку в майбутніх військових творчого; аналітичного мислення; здатності до творчої роботи за фахом; розширенні кругозору; виробленні вміння залучати теоретичні знання для розв’язання певних практичних завдань; формуванні у студентів потреби та вміння самостійно поповнювати свої знання.

Любов до учнів; віра в їх здібності; творчі здібності; своєрідна система оцінювання Л.Й. Корженевського закладала міцний фундамент глибокої мовної підготовки кадетів: “...він був добрим до слабкості; поганих оцінок не ставив; і я дивуюся; як йому це “зходило з рук”. Граматикою він нас не мордував; на уроках пояснювального читання не витрачав нудних слів на пояснення; що таке буря і чому вона крутить снігові замети; але всі сили свого вміння він витрачав на те; щоб дати нам відчутти художній бік твору. Читав він з великим емоційним піднесенням” [5; с.16].

Активно використовувалися польові практики; практична робота з відновлення природних ресурсів; наукові експедиції з метою вивчення й охорони природи рідного краю; вивчення архітектурних пам’яток; розширення кругозору. Наприклад; у 1912 р. кадети відвідали Москву. Випускник закладу О. Бутович згадував: “Дуже глибоке вражіння зробила на мене тижнева екскурсія нашої роти (2 класи) до колишнього маєтку Гоголя; с. Василівки. Так як би попав в оживлені Гоголівські оповідання” [3; с.11].

Науково-дослідницька та самостійна робота кадетів спрямовувалася на розвиток у них інтересу до науково-дослідницької діяльності; формування установки на творчу працю; озброєння їх раціональними вміннями і навичками; закріплення в майбутніх військових сформований інтерес не тільки до наукового

пошуку; а й професії; розвиток звички до систематичного вдосконалення свого професіонального рівня; озброєння студентів методами науково-педагогічного дослідження; формування потреби у творчому підході до розв'язання професійних завдань.

Викладачі використовували диференційований підхід до навчання військових: встановлювалися додаткові заняття для тих; хто цього потребував; для обдарованих – поглиблене вивчення математики; іноземних мов; словесності; історії; географії: “Для слабо встигаючих кадетів були організовані приватні уроки у святкові дні...” [7;с.144].

Формування професійних вмінь та навичок кадетів здійснювалося у створеній викладачами корпусу атмосфері; що ґрунтувалася на вимогливості; з одного боку; гуманному ставленні та повазі; з іншого боку; до кожного вихованця закладу; сотворчості вчителів та учнів; що сприяло формуванню критичного мислення у майбутніх військових. У спогадах випускника А.Б. Меньшого зазначалося: “Мої вчителі; люди з університетською освітою; горіли любов'ю до знань; які вони викладали; весь центр тяжіння зосереджували на прищепленні прагнення та поваги до цих занять у своїх учнів” [5; с.17]. “У нас виховувалась в закладі дружня згуртованість; любов до рідного корпусу; прагнення до військової служби; повага до офіцерського звання. У цьому військовому режимі вироблялися також позитивні індивідуальні якості: ретельність; почуття обов'язку; а також дещо груба прямота; якою тоді відрізнялися військові” [5; с.15].

Загальна ерудиція викладачів; їхня професійна компетентність; загальнолюдські якості; педагогічна техніка; педагогічна культура; виступали умовами; які сприяли формуванню громадсько-професійної позиції кадета; виховували патріотизм; формували потребу в самовдосконаленні його як особистості.

У спогадах випускника корпусу А.Б. Меньшого зазначалося; що викладачам попри тиск з боку адміністрації вдавалося зберігати яскраву індивідуальність та творчий підхід до діяльності: “...вчителі не відчували тиску інспектора; вони були в мою бутність досить самостійними у своєму викладанні” [5; с.15].

У закладі панувала організація розумової діяльності студентів; спрямована на активізацію їхнього мислення; використання різноманітних засобів розвитку уваги; мислення; елементи монологу як прихованого діалогу (“короткі диспути”; “діалоги”; “елементи бесід”; “задавання запитань”; “елементи історичних екскурсій”; “спів роздуми”; “співпереживання”); що дозволило вихованцям оволодівати міцними знаннями; ставати безпосередніми учасниками навчального процесу; стимулювати інтерес до предмета.

Підготовка до професійного самовизначення кадетів – один з найважливіших напрямів роботи офіцера-вихователя у закладі. А.Б. Меньшой згадував: “Дійсними вихователями; які несли відповідальність за моральне виховання кадетів; були в той час ротні командири ...” [5; с.7].

Випускник закладу О.Д. Бутовський згадував так про свого ротного командира капітана В.І. Дудишкіна: “...з кожним з новачків він говорив особливо; потім став пояснювати; що і як потрібно робити; щоб швидше стати справжнім хорошим кадетом. Його манера була настільки простою; такою доступною для нашого розуміння; так зачепила наші дитячі серця; що ми вранці прокинулися з таким почуттям; ніби ми вже стали своїми в цій новій для нас обстановці” [1; с.4]. А.Б. Меньшой писав так про нього: “Це була людина; без сумніву; дуже видатна

не лише між ротними командирами; а й в усьому складі військових та цивільних чинів корпусу” [5; с.9]. Майстерний викладач математики та фізики зумів завоювати любов та повагу серед колег та учнів своїм високим професіоналізмом; творчими здібностями та любов’ю до справи. “Пригадую; як він нас дивував в старших класах своєю математичною кмітливістю; ми любили сидіти в нього у класі; тому що пояснення його були завжди дивовижними навіть для малоздібних” [5; с.9]. Окрім того; викладач був настільки ерудованим; що адміністрація закладу доручала йому викладання нового предмета; який був введено з 1872 р. – ботаніки. В.І. Дудишкін за успіхи та сумлінне навчання стимулював учнів подарунками – це були книги; які потрібні були під час навчання кадетам; зокрема з тих предметів; до яких виявляв інтерес вихованець. Щотижня учнів; які отримували відмінні оцінки; викладач брав на прогулянку до міста; купуючи їм солодощі. У матеріалах читаємо: “..невелика квартира В.І. Дудишкіна в головній будівлі корпусу була схожа на музей чи лабораторію. Були тут і фізичні прилади; і гербарії; і акварії; і терарії; і нові ще тоді гальванопластичні роботи; і все це безмежно нас захоплювало” [5; с.14].

Започаткування індивідуальних так званих “довірливих бесід” директором Є.П. Врангелем з тими кадетами; які чинили проступки; а також тими; які були відмінниками в навчанні; сприяло встановленню конструктивної взаємодії між адміністратором та студентами; допомагало директору глибше зрозуміти потреби тогочасної молоді. Сучасники згадували; що бесіди були повчальним; здійснювали великий вплив на морально-емоційну сферу кадетів. В старших класах уже дехто замислювався над виробленням власного світогляду; дехто багато читав; укладав плани майбутнього. Таких; що пробували мати власну думку; а не приготувану згори від начальства; називали “філософами”; – що мало бути образою” [3; с.12].

Аналіз текстів лекцій; спогадів слухачів; колег-викладачів досліджуваного періоду свідчать; що ґрунтовна підготовка кадетів здійснювалася в навчальному процесі під час слухання лекцій; виконання практичних робіт; позааудиторної роботи; організації самостійної та науково-дослідної роботи студентів; а також у процесі підготовки дидактично-методичних матеріалів для школи випускників; які проходили педагогічну практику в початкових класах прикріпленої школи.

Життя кадетів було цікавим та змістовним. Існування студентського театру сприяло розвитку творчих здібностей; згуртовувало колектив; формувало вміння та навички сценічного мистецтва; техніки мовлення вихованців закладу. Випускник Полтавського кадетського корпусу згадував: “Потрібно було поставити кадетський спектакль. А в той час ця справа була важливою; адже ми не їздили на свята у відпустку; і Василь Іванович обирав п’єсу; роздавав ролі; із великим умінням займався репетиціями” [5; с.13].

Ф.І. Симашко (1865-1885) як талановитий математик; мудрий адміністратор; з почуттям такту; витримкою; у доборі викладацького складу закладу був особливо ретельним; старався з кожним з кандидатів на посаду познайомитися особисто. У Полтавському корпусі з ініціативи директора було започатковано систему роботи з молодими вчителями та вихователями; яка полягала в ознайомленні з новинками педагогічної літератури; підготовкою та захистом публічних доповідей викладачів на педагогічну тематику [7; с.110]. Завдяки його старанням з організації навально-виховного процесу було підсилено виховну роботу кадетів; підібрано талановиту когорту викладачів.

Використовувалися також інтерактивні форми роботи (групова робота) з кадетами з метою стимулювання їхньої діяльності. Зокрема; у спогадах викладачів вказано: "...було встановлено ділити на групи рівні за можливістю учнів та щомісяця оголошувати у наказі; яка з груп за поведінкою та успіхами є кращою; що змушувало більш здібних допомагати слабким і зупиняти товаришів від вчинення проступків" [там само; с.127].

Вивчення педагогічної літератури; спогадів вихованців закладу дозволило виокремити такі основні методи; які використовували викладачі в підготовці кадетів: словесні; серед яких – катехізична та евристична бесіди; розповідь; переказ; опис; лекція; дискусія; диспут; практичні; серед яких – усні та письмові вправи; самостійне вивчення творів; підручників; підготовка; проведення та аналіз пробних уроків; здійснення різноманітних дослідів; наочні – спостереження; ілюстрація та демонстрація. Наприклад; викладач І.Ф. Павловський згадував: "...у справі викладання у молодших трьох класах існувала пропедевтика; якою займалися переважно кандидати-вчителі й катехізація застосовувалася ними дуже ретельно..."; "викладач застосовував індуктивний метод; але доводилось постійно використовувати змішані методи викладання: вибір того чи іншого методу залежав від умінь самого викладача та самих знань..." [7; с.146].

Після успішного закінчення закладу кадети; які відзначилися зразковою поведінкою; здібностями до військової служби; були рекомендовані до вступу у військові училища: піхотні; артилерійські; інженерні.

Висновки. Отже; організація навчально-виховного процесу; система виховання; вдало продумана система науково-дослідної діяльності; індивідуальні завдання; літературно-музичні вечори; читання творів; діяльність студентського театру; рівень майстерності викладачів в Полтавському кадетському корпусі сприяли розвитку розумових здібностей вихованців; допитливості; інтересу до предметів; забезпечували ґрунтовну підготовку військових; виховували загальнолюдські якості кадета; дисциплінованість; витривалість; товариськість; виховували патріотичні почуття; стимулювали інтерес до майбутньої військової професії; сприяли їх фізичному розвитку. Ґрунтовну підготовку майбутніх військових забезпечувало використання викладачами різноманітних методів навчання.

І сьогодні кадетське виховання; яке здійснюється у військових ліцеях України – це система формування особистості учня; спрямована на підготовку до військової служби; яка розвиває у вихованця почуття обов'язку; відповідальності; повагу до сімейних цінностей; законслухняність; здійснюється профорієнтація; формуються навички суспільно-корисної діяльності. Учні ліцеїв; як кадети в кінці ХІХ – на початку ХХ ст.; проживають в умовах інтернату з військовим укладом життя. Учні військових ліцеїв також зберегли традицію уніформи; посиленої уваги до військово-фізичної підготовки. Проте відродження кращих традицій у підготовці кадетів є дуже актуальним; оскільки забезпечить не лише ґрунтовну підготовку майбутніх військових; а й формуватиме патріотизм; повагу до військового мундиру.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бутовский А.Д.* Годы моего учения в Петровском-Полтавском кадетском корпусе. – Петроград. Типография М.М. Стасюлевича; 1915. – 98 с.
2. *Домонтович М.А.* Петровский Полтавский кадетский корпус в первые годы его

существования // Исторический вестник. – 1890. – № 3. – с. 464–476.

3. Кадетский корпус и полтавские “торжества” // Олександр Федорук “Микола Бутович: життя і творчість (повернуті імена)”. Київ – Нью-Йорк. Видавництво М.П. Коця. 2002. – 171 с.

4. Лукомский А.С. Очерк из моей жизни // Вопросы истории. – 2001. – № 1. – с. 89–114.

5. Меньшой Андрей Бертельс. Воспоминания // Кадетская переключка. – 1976. – № 16. – http://xxl3.ru/kadeti/bertels_3.htm.

6. Нецадим М.І. Військова освіта в Україні: історія; теорія; методологія; практика: Монографія. – К.: ВПЦ “Київський університет”; 2003. – 852 с.

7. Павловский И.Ф. Исторический очерк Петровского Полтавского кадетского корпуса; Полтава; 1890. – 183 с.

8. Ромашкевич А.Д. Материалы к истории Петровского Полтавского кадетского корпуса с 1-го октября 1911 г. по 1-е октября 1912 г. Год девятый. – Полтава: Электрическая типография Г.И. Маркевича; 1912. – 191 с.

С.Н. Возняк; полковник; кандидат технических наук; старший научный сотрудник

Национальный университет обороны Украины имени Ивана Черняховского;

И.В. Тонконог

Институт педагогического образования и образования взрослых

ПОДГОТОВКА КАДЕТОВ В ПОЛТАВСКОМ КАДЕТСКОМ КОРПУСЕ

Предмет исследования авторов – содержание; формы и методы подготовки кадетов в Петровском Полтавском кадетском корпусе в конце XIX - начале XX в. Авторы убедительно доказывают; что основательная подготовка кадетов обеспечивалась высоким профессионализмом преподавателей заведения; которые использовали комплекс различных методов и средств. Вооружению прочными знаниями; формированию умений и навыков воспитанников в кадетском корпусе Полтавы способствовала целостная система подготовки будущего военного; которая включала: изучение теоретических дисциплин; практическую подготовку; индивидуальную деятельность студентов; внеаудиторную и самостоятельную работу.

Ключевые слова: военное образование; кадетский корпус; военное учебное заведение; учебный план; методы обучения.

S.N Wozniak; colonel Ph.D.; Senior Researcher
National University of Defense of Ukraine named
after Ivan Chernyakhovsky;

I.V Tonkonog

Institute of Pedagogical and Adult Education

PREPARING CADETS AT THE POLTAVA CADET CORPS

The subject of the study's authors - the content; forms and methods of training of cadets at the Petrovsky Poltava Cadet Corps in the late XIX - early XX century. The authors argue convincingly that thorough preparation Cadets provides high professionalism of teachers institutions that use a set of different methods and tools. Weapons solid knowledge; formation and skills of pupils in the Poltava Cadet Corps helped complete system of training of the future of the military; which included: the study of theoretical subjects; practical training; individual work of students outside of class and independent work.

Keywords: military education; cadet corps; military school; the curriculum; teaching methods.